

МІСТОБУДІВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КУБІНСЬКОЇ СТОЛИЦІ ГАВАНИ

© Гофер А., 2009

Проаналізовано історю та перспективи містобудівного розвитку кубинської столиці Гавани.

The article is devoted to the analysis of the history and the perspectives of city-planning development of Cuba's capital Havana.

Постановка проблеми

Гавана не безпідставно все більше і більше привертає до себе увагу суспільства. Хоча історики Гавани завжди бачили її яскраво виражене самоусвідомлення столітньої культурної керівної ролі в країнах Карибського басейну, проте саме комерціалізація Буено Віста, мохіто та туризм в середині 90-х років сприяли зацікавленості Гаваною в усьому світі. Це завжди більше, аніж проста зацікавленість; через відомі загальні умови місто набуло таємничої сили, щоби будити найглибші емоції. Гавана є центром одного з останніх насправді соціалістичних експериментів, який триває вже скоро як 50 років і виник з далекозорості наддержави США. Для мільйонів латиноамериканців в соціальній сегрегації чи політичному гнобленні Гавана слугує з часів революції як сповнене надії, хоча часто драматично ідеалізоване майбутнє. Для самої Куби Гавана є центральним комунікаційним центром політичної та економічної влади. Місто, як і раніше, є культурною метрополією в карибському просторі, чого, звичайно, в Майямі не визнають.

Європа бере участь в емоційному навантаженні Гавани по-різному. Місто виконує обов'язки воріт для заангажованих соціальних проектів і бригад чи для визначних культурних та наукових кооперацій. З Європи походять також маси туристів і "салонних соціалістів", які плутають колишні соціальні ідеали режиму з суворою реальністю суспільства. Вже пізніше, коли перед колоніальною кулісою старого міста елегантні сивоволосі гітаристи виконують кубинські композиції "Хан-Хан" або "Чорні сльози", почуття захоплення цим містом вже не можливо контролювати.

Виклад основного матеріалу

Мене як архітектора місто дуже приваблює специфічною характеристикою своєї структури і спільною грою історично відмінних міських кварталів. Гавана – це зріла композиція з багатьох міст, які розвинули, незважаючи на різні морфології, вражаючу комунікативну здатність: колоніальне місто всередині і зовні оборонних споруд, бульвари міста XIX століття, неокolonіальні розвідки і початок модерну, "популярне місто" (*Ciudad Popular*) революції і, нарешті, феномен застою останніх півтора десятиліть.

Дослідивши суть цього розвитку, можна ідентифікувати громадський простір як каталізатор цієї комунікативної здатності. Громадський простір слугує медіатором між окремими "містами" Гавани, він стає місцем процесів урбанізації, які проходять дуже спотворено через так звані важкі умови, і дбає про мережеву урбанізовану життєздатність.

Це достатня причина розгляду громадського простору Гавани та його ролі в характері міста, причому виникає також питання: чому його вважають символом революції.

Динаміка громадського простору

Різноманітна роль громадського простору латиноамериканського міста відображає також його історію розвитку. Уже перед часами колонізації майя і ацтеки надавали в своїх центрах влади

громадському простору його відповідного значення чи як центральному елементу майдану (Тікаль чи Копан), чи в аксіальній формі широкої вулиці (Теотіуакан). З колоністами приходить сітчастий план і разом з тим просторове поєднання центра і периферії. Створення площі (plaza) в центрі міста з безпосередньо їй підпорядкованими символічними державними, сакральними та ін. будівлями і стає маніфестом колоніальної влади. Якщо при закладанні міста в середині країни площа розташована посеред міста (Богота, Мехіко, Ліма), то в приморських містах вона орієнтується ближче до порту (Буенос-Айрес, Санто Домінго). До пізнього періоду колонізації значення громадського простору залишається редукованим на центральній функції площі, яка стає багаторазовим мультифункціональним місцем цивільного життя (торгівля, святкування), кліру (процесії та спалювання еретиків) чи громадської казарми колоніальної армії.

Судячи з небагатьох парків та ботанічних садів, закладених у кінці XVIII століття, громадський простір знову здобуває більше уваги тільки після здобуття незалежності. На основі “гаусманізації” Латинської Америки, яка почалася з середини XIX століття виникає новий тип громадського простору, так звані *бульвари* чи *авеню*. Цього (трохи грубо) досягають за імпортованими методами скандального паризького префекта барона Жоржа Ежен Османа (Гаусманна) знесенням численних будівель та розриванням вулиць через колоніальні міські нетрі зростаючих метрополій (Авеніда де Майо, Буенос-Айрес або Авеніда Ріо-Бранко, Ріо-де-Жанейро).

Претензійною стратегією ж є, навпаки, покриття та склепінчасте перекриття існуючих річкових русел (таких, як Авеніда де Хіменес де Кесада в Боготі або Аламеда-де-лас-Делісіас в Сантьяго де Чилі). Згодом знесенням фортечних мурів створюють велечезні потенціали громадських місць високої якості вздовж набережної полоси, які перетворюються на привабливі вулиці для прогулянок, так звані *Малекони* (Монтевідео, Панама і сама Гавана). Нарешті, у нових міських утвореннях кінця XIX століття бульвари задумані як центральні образотворчі та ідентифікаційні елементи та гарно відтворені в планах Ля Плата (1882) або Белу-Орізонті (1897).

XIX століття з його революційними технологіями – такими, як залізниця чи індустріалізація – приносить латиноамериканському місту поруч з економічним піднесенням і такими новими соціальними феноменами, як робочий прошарок та іммігранти, ще й подальші нововведення у використанні міста. Поряд з новими типами будівель створюються також нові вільні простори найрізноманітніших функцій та якостей – такі, як привокзальна площа, колійні та портові споруди, арени для боїв биків і парки відпочинку, іподроми і ландшафтні парки, які докорінно змінюють образ міста. Паралельно до цього слідує інтенсивне присвоєння громадських місць через соціально-культурні процеси: кафе, бари та танцмайdanчики стають громадськими місцями і навпаки.

Після того, як у XX столітті помітно загострюються соціальні контрасти і підсилюється феномен внутрішньої міграції, громадські місця набувають значення резервуарів для соціальної несправедливості. Проте цей потенціал до кінця XX століття майже не використовувався.

Французькі проектувальники ландшафту (Альфред Агаше, Жан Клод Нікола Форестьє і Шарль Тайс та інші) починають в 20-ті рр. XIX століття (спочатку ще в елітарній формі) звертати увагу на відсутність доступних громадськості зелених зон відпочинку латиноамериканського міста і починають інтенсивно тематизувати їхню роль.

Перша подорож Ле Корбюзьє до Буенос-Айреса, Монтевідео та Ріо-де-Жанейро в 1929 році спричиняє зміну парадигм для ролі громадського місця в латиноамериканському місті. Ле Корбюзьє постійно експортує свої революційні моделі міст, пропагує хитку структуру забудови, яка складається з обмеженої кількості багатоповерхових будинків та щедрих зелених площ для відпочинку, які пронизані автострадами. При цьому він хоче змінити сувору блокову модульну сітку з часів колонізації та межі між блоками ззовні і всередині, що також часто передбачає знесення частин міста, які історично розвивалися. Для наступних десятиліть характерна ця тенденція містобудування, яка знаходить своє відображення в численних планах Ле Корбюзьє та його прихильників, з яких, на щастя, мало що реалізується (план “Директор” для Буенос-Айреса 1936 р. та план “Пілот” для Боготи 1948 р. самого Ле Корбюзьє, план “Пілот” для Ліми 1947 р. та план “Директор” для Гавани 1952–1955 рр. Вінера і Серта чи план “Пілот” для Куско в 1951 р. Луїс Мірі Кесади). Найвідомішим маніфестом цієї тенденції є монументальне спорудження Лусіо Кости бразильської столиці 1956–1960 рр. У Бразилії громадський

простір губиться в монументальності забудови, він задихається в своєму власному розгубленому розмірі, втрачає свій урбаністичний характер і через те стає непридатним. Незважаючи на спроби управління – такі, як проекти відновлення чи акупунктура міста латиноамериканське місто і сьогодні виглядає як феномен втрати громадського простору. Як і раніше, через підсилену соціальну сеграгацію чи імпортовані товари з півночі торговельні центри чи замкнені співтовариства міський простір стає все більше фрагментованим.

▪ Громадський простір в колоніальній Гавані

Динамічного розвитку громадського простору, на перший погляд, досягнуто у Гавані, хоча місту вдається зберігати свою специфіку. Уже в часи колонізації всередині міських мурів виникає декілька площ з різними функціональними та соціальними задачами. Основна роль *Пласа-де-ля-Катедраль (Plaza de la Catedral)* – сакральна, як і площа *В'єха (Vieja)*, так і *Пласа Сан Франціско (Plaza San Francisco)*, розташовані поблизу порту, і, нарешті, *Пласа-де-Армас (Plaza de Armas)* – як гарнізон конкістадорів. Цей просторово-функціональний плюралізм Гавани протистоїть особливому акцентуванню центральної площі в інших містах Латинської Америки.

При цьому виникає *Пласа-де-Армас* як громадський центр міста уже в ранньому XVI столітті, хоча відсутність церкви принижує його роль. На час, коли Гавана нараховує ледве 70 домашніх господарств (1558), услід за атаками французьких піратів споруджується перша захисна споруда Реаль Фуерса (Real Fuerza), внаслідок чого *Пласа-де-Армас* набуває більшого значення. На 100 років пізніше збудованої дзвіниці Реаль Фуерси споруджено La Giraldilla – найстарішу в Кубі бронзову скульптуру, яка стає символом міста. *Пласа-де-Армас* і надалі слугує потребам армії. Тільки в другій половині XVIII століття після будівництва палаців дес Сегундо Кабо (1770) і де лос Капітанес Генералес (1776) це центральне місце Гавани набуває репрезентативного характеру і стає центром влади. Ці елегантні палаци (останній залишається до 1920 також резиденцією різних президентів Куби) надають площі ефективної куліси через відкриті портали та колоннади на першому поверсі. *Пласа В'єха* майже не змінилася з останньої перебудови 1953 року. Багаті зелені насадження створюють приємний мікроклімат і запрошують тут затриматись, ринки букіністів забезпечують відповідну соціальну (і економічну) комунікацію.

З обох репрезентативних будівель Антоніо Фернандеса Тревехоса на *Пласа-де-Армас* вже починається розвиток, який пізніше, в XIX столітті знаходить своє відображення в численних будівлях анонімного архітектора Гавани. Це дуже влучно описує відомий революційний письменник Алахо Карпентьєр в 1964 році в тексті "Місто колон". Відкритість фасадів через колонади в балконах верхніх поверхів розвиває межу між забудовою та громадським простором. Гра світла та тіні робить плетиво доріг, площ і вулиць постійно змінним. Доступні громадськості колонади захищають від таких частих в країнах Карибського басейну злив та від інтенсивного сонячного випромінювання. Вони є фільтром між публічним та приватним і створюють плавний перехід між матерією та простором.

У XVI столітті, коли *Пласа-де-Армас* ще належить армії, місто вирішує створити наступну площу для міських жителів – *Пласа-де-В'єха* (первинна назва – *Пласа Нуева*), де у XVII–XVIII століттях виникають дво- та триповерхові житлові будинки, які надають площі відповідний простір для торгівлі та комунікації. Наступні образні нововведення (1908 р. – перебудова в парку, 1952 р. – спорудження підземних гаражів та їхня реорганізація в 1979 р.) багаторазово випробовують площу *Пласа-де-В'єха* щодо її функціональності. Новий шанс отримує *Пласа-де-В'єха* в 1933 році в процесі основного плану відтворення Гавани-В'єхи, який після її занесення до спадщини ЮНЕСКО 1982 р. прискорюється. Для цього засноване акціонерне товариство Гаванагуанекс і її шеф Еусебіо Спенглер Леаль мають високі завдання рятувати занепадаючу будівничу субстанцію та оживити старе місто. З того часу за потужної міжнародної фінансової підтримки щонайменше в будівельному фонді вже дечого досягнуто. Перебудова *Пласа-де-В'єха* (1997) за принципами сучасного дизайну стала б шансом об'єднати нові вимоги на основі різних прикладів використання (туризм, проживання, дозвілля, комунікація) і створити відповідні пропозиції. Замість цього *Пласа-де-В'єха* знову стала халтурною кулісою, безінноваційною та безсилою, як це може бути за закам'янілого політичного режиму, не здатного до діалогу.

Пласа Сан-Франциско та Пласа-де-ля-Катедраль – дві площі, засновані в XVII столітті, – доповнюють поліцентричну систему громадського простору в старій частині міста. При цьому дивно, що Пласа-де-ля-Катедраль, яка століттями є сакральним центром міста, в геометрії та просторі є скромною та непоказною. Просторово виразнішою є Пласа-де-ля-Катедраль, хаотично забудована по периметру такими важливими будівлями, як ратуша, монастир Сан Франциско, митниця і п'ятиповерховий магазин, в якому тепер знаходиться торгова палата. Пласа Сан-Франциско виконує довгий час роль воріт до порту, є місцем, на якому представницькі та сакральні функції поєднуються з підприємницькою діяльністю порту. Ця функція могла б сьогодні знову відродитися завдяки громадському використанню митної споруди, причому можна використати близькість міста до океану.

▪ Республіканський простір

Республіканський час Куби в політичному значенні починається із закінченням іспанського колоніального панування 1898/1902 (і триває аж до революції 1959), причому ціле XIX століття характеризується динамічними впливами на технічно-економічні інновації. Проте з перспективи міста Гавани вплив технології на міський розвиток має істотне значення і до цього зараховують створення величких громадських просторів в значенні раніше згаданої тенденції зміни ландшафту Латинської Америки. Тут виникла б суперечність між відсталим політичним розвитком Куби як останньої іспанської колонії (на 70 років пізніше, ніж інші латиноамериканські країни, стала незалежною), та інноваційним потенціалом у галузі міської інфраструктури (також через високі прибутки з експорту цукру). Це будівництво першої латиноамериканської залізниці (1837), і знесення фортечних мурів Гавани (1863) майже одночасно з такими європейськими великими містами, як Відень та Барселона (у 1859). Проте і цього не достатньо. Деякі вільні місця Гавани виникають раніше, ніж (!) європейські зразки і тим самим ставлять під знак запитання і без того часто сумнівну роль старого континенту. Найважливіший з них є Пасео-дель-Прадо, спорудження якого вже в 1772 році під час колонізації почав далекоглядний маркіз де ля Торре і який називається на честь іспанської королеви Ізабелі II. Цей бульвар, прокладений на початку XIX століття ще через луку, був щонайменше розкішною представницькою спорудою для відпочинку колоніальної буржуазії. У 1818 стає необхідною регламентація площ за міськими мурами, і Пасео-дель-Прадо стає важливим роздільним елементом в постійно густіше зростаючому тілі міста.

Пасео-дель-Прадо з'єднує набережну полосу на краю порту (вона пізніше істотно доповнюється Малеконом) сьогодні є найбільшим громадським місцем – парком де ля Фратернідад біля Капітолія (будівлі парламенту Куби). Спорудження цього парку, в якому сьогодні розвиваються маленькі магазини підпільної торгівлі сигаретами, також пов'язано з маркізом де ля Торре (1771–1776). Цей парк часто перебудовувався. Цей парк (Крістобаль Колін) отримує свою сьогоднішню назву під час 6-ї Панамериканської конференції у 1928 році, причому як (теоретичний) символ єдності садять бавовняні дерева із землею з усіх латиноамериканських держав. Парк, як і раніше, зберігає свою важливу роль як зеленої зони та поєднання між старою Гаваною (Habana Vieja) і сучасними частинами міста (Centro Habana і Vedado), причому таке значення має також і споруда кубинського парламенту Капітолій (Capitolio), який незабаром побудований на знак покори Вашингтону.

Перша половина XIX століття, коли при владі перебував губернатор Мігель Такін (1834–38), був часом модернізації інфраструктури Гавани з просторовим розвитком міста у напрямку сьогоднішнього району Ведадо (Vedado). Основою для цього був стрижневої форми бульвар Авеніда Реіна-Пасео де Такін, який створено майже під прямим кутом до Пасео дель Прадо. Такін також причетний до створення цілого ряду соціальних і медичних установ, каналізації та водопостачання міста, і таким чином стає подібним до кубинського барона Гаусманна, зрештою, на двадцять років раніше!

У другій половині XIX століття завдяки двом Пасео громадський простір Гавани стає каталізатором урбанізованого розвитку, насамперед, в розширеній після знесення міських мурів в 1863 році міській території навколо Капітолію, яка постійно стає вагомішою. Тут виникають поруч з тютюновими фабриками, аналогічно до вулиці Рінгштрассе у Відні, величні житлові будинки,

адміністративні будівлі, готелі, ресторани, кав'ярні, які завдяки громадському простору отримують своє відповідне значення. Насамперед Пасео-дель-Прадо з його незрівнянним насадженням дерев стає місцем відпочинку та представництва і доповнюється центральним парком (Parque Central), який створений в 1877 році. Цей парк засновується внаслідок все більшого поєднання колоніального ядра та нових будов в зоні "поза мурами". Встановлення пам'ятника кубинському поету і борцю за свободу Хосе Марті (1853–1895) у 1904 році надає парку великого символічного значення, однак неясно, чи є кількість 28 флангових пальм випадковою, чи пов'язана з датою народження Марті (28 січня).

Політичні потрясіння з 1898 по 1902 рр. переривають цю тенденцію лише на короткий час, щоб відновити її після проголошення незалежності. Економічна динаміка завдяки все більш безсоромному впливу США викликає у місті майже нестримний будівельний бум. Готелі "Плаца"(1908) і "Сівіла" (1908), дві будівлі національних товариств Галего (1915) і Астуріано (1927), Президентський плац (1920) та штаб-квартира Бакарді (1929), уже згадуваний Національний Капітолій (1929) виникають поруч з численними іншими, не менш вагомими будівлями в цій новоствореній частині міста, яка стає новим центром влади. Тут поєднані еkleктичні елементи з французьким необароко, монументальний класицизм з делікатним артдеко і все це надає величності громадському простору відповідного вираження та змісту. Близько 1920 років Гавана створює собі монументальний, урбанізований імідж, який, мабуть, поступається тільки Буенос-Айресу і Ріо-де-Жанейро, але, звичайно, залишає такі міста, як Мехіко й Ліма позаду.

На цей час припадає також діяльність Жана-Клода Нікола Форест'є (1861–1930), який між 1925 та 1930 рр. є зацікавлений в планах розширення міста. Форест'є, хоч і є визначеним ландшафтним дизайнером, належить проте до тих представників Паризької школи містобудівництва, які експортували в світі ідеї Боз-ару (еклектичного стилю архітектури), поєднані з "пізньогасманською" грандецца (Grandezza) (Генрі Прост до Північної Африки, Ернест Гебрард в Індокитай, так як і Йосип Бувар до Буенос-Айресу і Росаріо, Альфред Агаче до Ріо-де-Жанейро і Куритибі, і власне Форест'є, який також працює в Буенос-Айресі). Француз, майже 100 років після Такіна, привносить своє бачення розвитку міста Гавана. Він розробляє свою концепцію розширення міст, крім традиційних елементів, таких як інфраструктура та санітарія, надає провідну роль громадському простору. Форест'є проектує осі розвитку, призначені для відкриття нових районів забудови в напрямі півдня та заходу, і пропагує діагоналі, каруселі і нові парки. Пасео дель Прадо він надає вигляду "міського салону" (Роберто Сегре), з даючими тінь олеандрами, які створюють образ тропічної метрополії, нагадуючи Ніццу або Неаполь. Авеніда дель Пуерто виникає як продовження набережної Малекону і є корисним засобом взаємодії між містом і водою.

Проте також і в цей період не все йде за планом в міському розвитку Гавани. Перш за все через зміни політичних відносин влади, постійні ігри між демократами і диктаторами та економічний спад 1929 року, багато планів Форест'є залишаються тільки на папері. Крім того, нова забудова навколо Центрального парку та Парку-де-ля-Фратернідад є суперечливою: дві найбільші тютюнові фабрики розташовані прямо навпроти Капітолію. Хоча еліта вже побудувала свої вілли у Ведадо, проте тут виникає соціальна суміш на основі концентрації таких різних функцій, як заводи і резиденція уряду. Потреба у новій резиденції уряду стає все нагальнішою.

Найцікавішим з усіх громадських просторів Гавани є Малекон. З 1901 будується у декілька етапів бульвар вздовж набережної смуги, який стає елементом взаємозв'язків між Центром Гавани і Ведадо з морем. Спочатку планується як високоякісний міський простір для відпочинку з п'ятдесятих років перетворюється на транспортну магістраль і через поганий дизайн не відповідає вимогам набережної приморського міста.

Пласа-де-ля-Револьюсьон

Одним з найбільш суперечливих громадських просторів Гавани є, безперечно, Пласа-де-ля-Револьюсьон. Це місце, яке після вступу в Гавану в 1959 році бородатих борців за свободу проголошується їхнім сиволом, має мало що спільного в містобудівному сенсі з поняттям Пласа, аналогічно, як центральна кубинська газета "Гранма" з інформативно якісною газетою. Крім того,

виникнення Пласа-де-ля-Револьюсьон є (очевидно, недосконалим) твором декадентського періоду п'ятдесятих років та черговою безсоромною експлуатацією Сполученими Штатами.

Після перевороту в 1952 р., коли до влади приходять Фульхенсіо Батіста, який стає маріонеткою Вашингтона, Гавана все інтенсивніше перетворюється на розкішне місто. Доходи від цукрової промисловості, яка переживає бум, а також американські інвестиції в сферу туризму (готелі, казино, яхт- і гольф-клуби) перетворюють місто на "Карибський Лас-Вегас". Тісно переплетене з менш офіційним капіталом мафії місто наповнюється нічними клубами, кабаре і будинками розпусти. У цій мережі пошуку відпочинку та задоволення автомобіль стає головним міським каталізатором процесів урбанізації Гавани, які, правда (щонайменше ще на декілька років), є доступними лише верхівці суспільства.

Можна критично розглядати цей час безмежного декадансу і залежність Куби від США, називаючи його логічною причиною революції 1959 року, але ця епоха також створила атмосферу для найвищої якості в архітектурі. Такі споруди під впливом арт деко, як Національний готель (Hotel Nacional (1930), лікарня-де-ля-Матернідад (1930), апартаменти Лопес-Серрано (1932), кінотеатр Фауст (1938) або ікони кубинського модернізму – кінотеатр (Cine Yara) (1947), апартаменти Солімар (1944) і Гавана Хілтон (1958) походять з цього часу. Не кажучи вже про те, що в цей період будується навіть університетське містечко на своєму теперішньому місці у Ведадо (хоча спорудження починалося в 1906 році в неокласичному стилі, а завершується в 1940 р.). Сходи у формі рампи перед головним порталом університетського містечка вважають одним з найгарніших громадських місць Гавани.

Площі. Реалізацію Пласа Сівіка як нового центру уряду (1953–1958) вважають величним маніфестом всемогутності Батісти. Розташування між Центром Гавани та Ведадо в околиці Серро видається ідеальним, особливо для представницьких пошуків керівної кліки цього швидко зростаючого міста. Проте на це погодились вже на початку сорокових років. Реально ця область через Авеніда Реїна (завдяки далекоглядності Такона) ідеально поєднується з Старою Гаваною (Habana Vieja) та Авенідою-де-лос-Президентес після Ведадо. Тривалий процес розвитку починається з 1942 р. конкурсами для наступного пам'ятника Хосе Марті, який мав стояти в центрі площі Сівіка. Суперечка точиться спочатку тільки навколо початкового проекту пам'ятника без будь-якого конструктивного обговорення містобудівної концепції. У 1952 р., коли наближається 60-ліття від смерті Марті (1955), замовлення на створення 18-метрової скульптури отримує скульптор Хуан Хосе Сікре. Одночасно з цим будівництвом споруджується 139 метровий обеліск, який завершують, однак, лише в 1958 році.

У 1953 при тимчасовому відкритті Пласа Сівіка вже виявляється відсутність містобудівної концепції. Журнал, що видається студентами архітектурного факультету "Еспасіо", критикує просторові недоліки Пласа Сівіка.

Поетапно будуються окремі будинки, які надають Пласа Сівіка монументальності. У 1953 році збудовано міністерство внутрішніх справ (на вежі якого сьогодні розміщено портрет Че Гевари). Після цього у 1954 р. будують міністерство комунікації (архітектор Ернесто Гомес Сампера) і з протилежного боку пам'ятника – палац юстиції (архітектор Хосе Берез Бенітоа) (1954–57). Пізніше споруджують Національну бібліотеку (1957) і Національний театр (1958), а також інші споруди, такі як лотерея (1960), або той офісний будинок, який було задуманий як ратуша, але ніколи не використовувався в цій якості.

Батіста в 1955 р. дає завдання американському проектувальнику Хосе Луїсу Серту (1902–1983) підготувати план розвитку Гавани. Серт, колишній каталонець, який в 1939 році емігрував з Іспанії до Нью-Йорку, був гарячим прихильником модернізації та урбанізму Ле Корбюзьє. Він пропагує у своїх планах для Гавани (1955–58) такі радикальні пропозиції, як створення штучних островів для відпочинку перед Малеконом, або знесення частин Старої Гавани, які збережені для міста завдяки революції. Серт висуває також план для Пласа Сівіка.

Фактично оточена будівлями площа Пласа Сівіка становить приблизно 1000 метрів в довжину і близько 500 метрів в ширину. За візуальною логікою місто забезпечує просторову якість обмеженням його будівництва – так виникає площа з майже неосяжними розмірами до

50 гектарів. Навіть якщо дві будівлі: міністерство внутрішніх справ і міністерство транспорту та зв'язку, які розташовані з перервами вздовж осі, вважати межами Пласа Сівіка, залишається все таки ще 30 гектарів землі. Площа утричі перевищує розміри віденської площі Карсплатц, яку Отто Вагнер сто років тому називав "територією". З перемогою Кастро і поваленням Батісти в 1959 р. Пласа Сівіка перетворюється на Пласа-де-ля-Револьюсьон. Просторова масштабність через те не покращується, місцевість, яка є майже без дерев та форми, залишається практично незмінною.

Але все-таки молода революція отримує місце ідентифікації та паломництва. Не святковість та релаксація старої площі в центрі, але (встановлений) тріумф та ентузіазм заповнюють зараз (навіть якщо тільки на короткий термін) площу.

Хоча з 1959 по 1961 рік відбуваються деякі з великих виступів команданте перед Президентським палацом у Центрі Гавани. З 1-го травня 1959 року Пласа-де-ля-Револьюсьон стає основним місцем проведення численних масових заходів. Площа стає ідеальним місцем для мобілізації мас – як маніфест нової політичної ідеології. Для певних подій площа має простір для майже мільйона осіб, що становить половину населення міста. Це стосується святкування Дня праці та Дня пам'яті про перший напад на казарми Монкада 26 липня (1953 р.). Окрім того, тут відбуваються спортивні та культурні заходи, такі як різні масові шахові турніри або концерт Сільвіо Родрігеса (2004). Поруч з цими фіксованими подіями у щорічному календарі Пласи-де-ля-Револьюсьон є також інші особливі події, наприклад, мовчазні маніфести після смерті Че Гевари в Болівії (1968 р.), в пам'ять про кубинських солдатів, які полягли під час американського вторгнення в Гренаду (1983) або ж меса під час візиту Папи Римського Івана Павла II (1998).

Між іншим, незважаючи на свою вже понад 40-літню історію, Пласа-де-ля-Револьюсьон майже не змінила свого вигляду. Хосе Марті перед обеліском (часто пам'ятник навіть охороняється) стоїть сам на цій величезній площі.

Оживають спогади про мою першу поїздку до Гавани в квітні 1987 року і про певне здивування. З нагоди смерті однієї доволі важливої особи революції (я вже не пам'ятаю її імені) на площі Пласа-де-ля-Револьюсьон стояли тисячі людей (чи добровільно?). У жахливу спеку люди шеренгами і по черзі віддавали останню почесність революціонеру, якого помістили в намет для урочистого прощання.

Постреволюційний простір

Чи Гавана сьогодні є таким самим містом із громадськими просторами, як і кожне інше? В жодному разі. За останні десятиліття ми переживаємо небачений всесвітній урбаністичний феномен, якого історія міста ще не бачила. Вперше у 2007 році більше людей житиме в містах, ніж у селі, і ця тенденція зберігається, причому декілька зниклих міст колишніх європейських чи американських індустріальних регіонів є винятком. Такі метрополії Латинської Америки, як Ліма, Мехіко і Сен Пауло за короткий проміжок часу подвоїли або навіть потроїли кількість населення. Невідповідність між попитом та пропозицією на житло, працю і відпочинок спричиняють значний тиск на місто. Невпинна фрагментація міського тіла у поєднанні з соціальною сегрегацією населення міста є лише логічним наслідком. Суспільний простір при цьому або дегенерується до засобу зв'язку, або стає непридатним – як небезпечна сила на основі соціальної напруги. До цього призводить прихована або вже й остаточна відмова від суспільного впливу на дотримання соціальної рівності; натомість вона втрачає цю роль в неоліберальному кліматі. На противагу, суспільний простір мав би стати відповідним медіумом, значною мірою вільним від конфліктів власності, для того, щоб діяти як інтегративний елемент регулювання між урбаністичними гравцями. Навіть якщо інші міста, як, наприклад, Ріо, Богота або Меделін знову здобувають громадський простір, то для міського населення Латинської Америки він вже майже втрачений.

По-іншому в Гавані. Місто з різних причин майже не зазнало таких змін. Революція успішно запобігає доступу капіталу на суспільні споруди і піклується (принаймні до раптового кінця такої могутньої держави-протектора, як Радянський Союз) про далекосяжну соціальну рівновагу і мінімальні стандарти у галузі освіти й охорони здоров'я. Суворий (звичайно, що антиде-

мократичний) контроль над імміграцією не дає зростати кількості населення, і таким чином успішно регулюється феномен урбанізації. Відсутність зацікавленості революції в покращанні історичної будівельної субстанції до кінця 1980-х років призводить до постійного зниження якості міського життя, а громадський простір залишається через те майже незмінним. Більше того, економічна криза 1990-х років запобігла в Гавані посиленню дорожнього руху. Отже, тріщинуватості міського тіла в Гавані майже не спостерігається, громадський простір виконує тут, як і раніше, інтегруючу роль як сполучна ланка між окремими міськими районами та з його мешканцями. Під час того, як ми намагаємося в Європі наповнити життям наші міські громадські простори, вони функціонують в Гавані без жодних проблем як жваві місця соціальної комунікації. Привабливість колоніальних площ, а також республіканських авеню зберігається, хоча в дизайні міста для цього вже протягом декількох десятиліть мало що робиться. Громадський простір Гавани відіграє, як і раніше, роль каталізатора соціальних, економічних та культурних процесів у місті, він також переймає функції, які виснажена забудова вже давно більше не виконує. Отже, громадський простір стає місцем нашаровування незліченних сфер з такими різноманітними цілями, як, наприклад, торгівля, сфера послуг, транспорт, інформація, дозвілля, розваги, споживання чи контроль.

Маленький магазин для туристів перед Капітолієм, споглядання за верблюдом перед Парком-де-ля-Фратернідад, зустріч з коханою на сходах університету, відвідини ресторанів на площі Пласа-В'єха або вечірня прогулянка на узбережжі Малекон ущільнюють "суспільний простір" в Гавані.

Громадський простір зрештою створює також і прозорість. Він відображає напруженість між режимом, який бореться за виживання, і народом, який шукає свого майбутнього. Повномасштабна краса та жвава елегантність колоніальних площ не приховують суперечності між індивідуальними потребами жителів Гавани та всемогутньою сваволею держави. Все важче стає заповнювати Пласа-де-ля-Револьосьон людьми (масами), ентузіазм з приводу чудових здобутків революції зменшується через безперспективність та суворі умови виживання в повсякденному житті. Саме місто з його п'ятсотлітньою історією набуває ролі статиста. Місто залишається беззахисним в руках політиків та влади.

Отже, залишається ще віртуальний (громадський) простір. Зі зростанням інформаційних мереж і комунікацій віртуальний простір став каталізатором обміну глобальними думками та досвідом. Інтернет, SMS та електронна пошта створили метафоричну Пласу нескінченності. Численні приклади показують, як спрощений і дешевий зв'язок сприяє зміцненню базових груп і колективній наполегливості. Йдеться про безіменні голоси "знизу", які через створення мереж та засобів масової інформації раптом добиваються уваги, а деколи навіть і співпраці. Якби була в діях політиків яка-небудь логіка, треба було б подумати, що потенціал цих "знизу догори" механізмів мав би захоплюватися революцією. Тим більш незрозумілим (проте, в кінцевому рахунку, тим більш значущим для жорсткого режиму Куби) є те, чому доступ до віртуального простору обмежується у цьому місті. Віртуальний Пласа – це шанс, на який Гавана досі чекає.

1. Augier Angel, *Poesía de la Ciudad de La Habana*, Editorial Letras Cubanas, Editorial Boloña. La Habana 2001 2. Carpentier Alejo, *La ciudad de las columnas*, Barcelona, Editorial Lumen Barcelona 1970. 3. Hofer Andreas/Institut für Städtebau, Trolf Norbert/Institut für Landschaftsplanung TU Wien (Hg.), *Borde Sur_Workshop la Habana 2004*, *Exkursionshandbuch*, *Manual de Excursión*, Wien 2004. 4. Martín Zequeira Maria Elena, Rodríguez Fernandez Eduardo Luis (Ed.), *La Habana. Guia da Arquitectura*. Junte de Andalucía, *La Habana – Sevilla* 1998. 5. The Wolfson Foundation (Ed.) *Cuba Theme Issue*, in: *The Journal of Decorative and Propaganda Arts*, Nr. 22, Miami 1996. 6. Segre Roberto, *Medio siglo de urbanismo habanero. Entrevista al arquitecto Mario Coyula*. *Café de las Ciudades*. www.cafedelasciudades.com.ar/arquitectura_32.htm. 8. Segre Roberto, *Iconic Voids and Social identity in a polycentric City. Havana from the 19th to the 21st Century*, in: Irazábal Clara, *Ordinary Places / Extraordinary Events, Democracy, Citizenship and Public Space in Latin America*, Routledge 2006